

A BUDAI VÁRPALOTA ÁSATÁSAINAK
ÉREMLELETEI II

A budai vár területéről az éveken át folyt ásátások eredményeként előkerült hatalmas tömegű éremanyaghoz érdekes új színnel járul hozzá egy legújabban feltűnt zárt éremlelet, amely a korábbi szórványleletek után a maga jellegzetes összetételénél fogva olyan pénzforgalmi kérdésekre is éles világot vet, amelyek a szórványleletek adatai alapján nem domborodnak ki annyira határozottan. Ez a zárt éremlelet 1955. november hó 25-én a Lőportorony előtt, a fal tetejétől 0,86 méterre, barna, kavicsos, szemetes földrétegből bukkant fel (hálózati koordináta száma 517—1035). A lelet egy szétmállott, valamilyen textilanyagból készült zacskóban 284 db érmet (6 arany és 278 ezüst) tartalmazott a XVII. századból, és egy 1685-ből való ragusai grossetto jelenti a legutolsó évszámot mutató veretet benne. Elrejtése tehát minden valószínűség szerint a Buda visszavétele alkalmából bekövetkezett eseményekkel együttjáró bizonytalanság eredménye. Részletes feldolgozása a következő:

<i>Magyarország</i>				<i>Alsó-Ausztria</i>						
I. Mátyás	denár	CNH II. 227	S-n	1	I. Lipót	15 kr	j. n.	1659	1	
II. Ulászló	„	„	278A K-H	1505	1	15 „	C	1661	1	
I. Ferdinánd	„	K-B	??? 3 töredék	1	1	15 „	„	1662	2	
II. Mátyás	„	„	„	1611	1	15 „	„	1663	1	
„	„	„	„	1612	1	15 „	„	1664	3	
„	„	„	„	1618	1	15 „	rozetta	1675	1	
„	„	„	töredék	2	1	15 „	MM	1684	1	
II. Ferdinánd	„	„	„	1623	1					
„	„	„	„	1627	2					
„	„	„	„	1628	1	<i>Stájerország</i>				
„	„	„	„	1630	1	II. Ferdinánd	3 „	j. n.	1627	1
„	„	„	„	1633	1	I. Lipót	15 „	„	1663	1
„	„	„	„	1635	1	„	15 „	„	1664	2
„	„	„	„	1635	1	„	15 „	IA-N	1675	1
III. Ferdinánd	„	„	K-B	1640	2	„	15 „	I-A-N	1679	1
„	„	„	„	1654	1					
I. Lipót	15 kr	„	„	1662	2	<i>Karintia</i>				
„	15 „	„	„	1663	1	I. Lipót	15 „	G-S	1675	1
„	15 „	„	„	1664	1					
„	15 „	„	„	1665	3	<i>Csehország</i>				
„	15 „	„	„	1667	1	I. Lipót	15 „	horgony	1664	1
„	15 „	„	„	1674	1					
„	15 „	„	„	1675	3	<i>Montfort</i>				
„	15 „	„	„	1676	4	Johann	15 „	horgony	1676	1
„	15 „	„	„	1677	5					
„	15 „	„	„	1678	5	<i>Liegnitz — Brieg</i>				
„	15 „	„	„	1679	4	Christian	15 „	E-W	1660	1
„	15 „	„	„	1680	1	„	3 „	C-B	1670	1
„	15 „	„	„	1681	4	Ludwig	15 „	szíven kereszt	1663	1
„	15 „	„	„	1682	6	Georg Wilhelm	15 „	C-B	1675	1
„	15 „	„	„	1683	2					
„	6 „	„	„	1669	1	<i>Brandenburg</i>				
„	denár	„	„	1679	1	Friedrich Wilhelm	1/3 tallér	G-F	1671	1
						„	1/3 „	H-B	1671	1
						„	1/3 „	I-W	1672	1

<i>Brandenburg – Anspach</i>				<i>Franciaország</i>					
Johann Friedrich	1/6 tallér	rozetta	1677	1	XIV. Lajos	1/12 écu	D	1658	1
„	1/6 „	„	1678	2	„	1/12 „	A	1659	1
„	1/6 „	„	1679	1	„	1/12 „	A	1662	1
					„	1/12 „	D	1662	1
					„	1/12 „	G	1664	1
<i>Braunschweig – Lüneburg</i>					<i>Velence</i>				
Rudolf August	12 mariengroschen		1675	1	Giov. Mocenigo (1478–1485) dukát				1
<i>Braunschweig – Lüneburg – Hannover</i>					Domenico Contarini (1659–1675) dukát				1
Johann Ernst	12 mariengroschen		1669	1	<i>Ragusa</i>				
<i>Fugger</i>					grosso 1617 – 1621 közötti évekből				6
Sigm. Josef és Johann					grossetto				1626
Rudolf	15 kr	F–S	1676	1	„			162?	1
<i>Lippe</i>					„			1635(?)	2
Simon Heinrich	1/3 tallér	I–H	1672	1	„			1645	1
<i>Magdeburg érsekség</i>					„			1648	5
August adminisztr.	2/3 tallér	HH–F	1674	1	„			1649	2
<i>Pommern</i>					„			1651	1
XI. Carol	1/3 tallér	D–S	1673	1	„			1652	2
<i>Sayn – Wittgenstein</i>					„			1653	4
Gustav	2/3 tallér		1676	1	„			1654	2
<i>Schwarzburg – Sondershausen</i>					„			1655	2
Christian Wilhelm	2/3 tallér	H–M	1676	1	„			1656	3
<i>Szász, Új Gothai Ház</i>					„			1657	1
I. Friedrich	2/3 tallér	GF–S	1639	1	„			1658	3
<i>Szász, Új Weimari Ház</i>					„			1659	2
Johann Ernst	2/3 tallér		1677	1	„			165?	1
<i>Szász, Albertini-félag</i>					„			1660	1
I. Johann Georg	tallér 1620 orosz				„			1661	1
	ellenjeggyel 1655-ből			1	„			1663	3
III. Johann Georg	1/3 tallér	C–R	1673	1	„			1669	1
<i>Campen város</i>					„			1675	1
					„			1676	2
					„			1677	2
					„			1678	6
					„			1679	2
					„			1680	5
					„			1681	11
					„			1682	23
					„			1683	26
					„			1684	11
					„			1685	8
					„			168?	4
					„	egy lapú			1
					„	bizonytalan			12
					<i>Törökország</i>				
					Ibrahim (1640–1648) dukát, Egyiptom				1
					IV. Mohammed (1648–1687) dukát, Egyiptom				1
					IV. Mohammed kis ezüstpénz				4
					Bizonytalan (egyik közüle Musztafa fia) kis ezüstpénz				11

A leletanyag tehát igen változatos összetételű és ebben a tekintetben a hasonló egykorú leletek között is némileg kiválik. A benne talált érem sorozat színesebb, változatosabb, mint általában a hasonló korú leleteknél. A többi egykorú lelet anyaga ugyan nagyjából szintén hasonló természetű éremanyagot ölel fel, mint a mi éremleletünk, de az itt előforduló érmek közül rendszerint csak egyik-másik csoportot tartalmazza ugyanazon lelet, és nem annyira szerteágazó, különféle eredetű anyagot. Származási hely szerint nézve a lelet magában foglal magyar, osztrák,

német, lengyel, francia, olasz, dalmát és török vereteket, pénzfajok szerint nézve pedig még szélesebb a skála: kettős dukát, dukát, tallér, $\frac{2}{3}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{6}$ tallér, ort, 12, 6 mariengroschen, 15, 6, 3 krajcár, grosso, grossetto, hatos garas, $\frac{1}{12}$ écu és denár.

Vázlatos áttekintést nyerve a lelet összetételéről, megkíséreljük kiértékelni az anyagot, rámutatva a benne esetleg előforduló érdekesebb darabokra, ismertetve a pénztörténeti jelentőségű sorozatokat, végül kiemelve a lelet jelentőségét Buda története szempontjából.

A magyar sorozat két részből áll. Egyrészt denárok I. Mátyás—I. Lipót korából, majd I. Lipót krajcár értékű (15, 6, 3 kr) pénzei, amelyekhez szorosán kapcsolódnak az osztrák tartományok és Sziléziai hasonló pénzláb szerint készült rokonveretei. E krajcár értékű pénzeket a török háborúk miatt pénzsűkében levő császár óriási tömegben verette 1659 óta a pénzverdében, a birodalmi pénzlábnál 20%-kal gyengébb finomságban. Mind ezek a pénzek, mind pedig a XVI—XVII. századi magyar denárok állandó kísérői az egykorú éremleleteknek.

Miután a magyar denárok 1468 óta azonos (madonnás) éremképpel kerültek kiverésre, gyakran előforduló jelenség, hogy még a XVII. századi leletek denár sorozataiban is akadnak XV. századi madonnás denárok. Így a jelen sorozatban is előfordul II. Ulászlónak egyik madonnás denárja, de az már különös meglepetésnek számít, hogy ugyanitt találkozunk I. Mátyás CNH II. 227. sz. denárával is. Ez Mátyásnak a madonnás denárok veretése előtti időben készült ún. címeres denárjai közül való. Amellett Mátyás legsilányabb inflációs verete 1465-ből, tehát mindenképpen érthetetlen az előfordulása a sokkal jobb pénzláb alapján vert madonnás denárok között. Miután típus egyezés következtében történt forgalmáról — mint az Ulászló-denár esetében — nem lehet szó, tehát csupán véletlennek lehet tulajdonítani az itteni szereplését.

A lengyel veretek (danzigi ort és litván hatos garas) száma elég szerény az egykorú leletek hasonló természetű nagyszámú sorozataihoz viszonyítva, de mindenkor velejárái a XVI—XVII. századi éremleleteknek. Számuk inkább a hódoltsági területeken kívül előkerült leletekben nagyobb, nyilván silányságuk miatt nem voltak népszerűek a hódoltsági területen.

Nagyobb csoportot jelentenek leletanyagunkban a német birodalom területén működő különböző pénzverető hatóságok veretei. Ezek a pénzek két úton kerülhettek a magyarországi leletekbe. Egyrészt a külfölddel folytatott gabona- és állatkereskedelem eredményeként, másrészt pedig a török ellen küzdő német zsoldos csapatok révén. A hasonló természetű anyag az egykorú éremleleteknek mindig jelentős része. E német veretek főként $\frac{2}{3}$, $\frac{1}{3}$ és $\frac{1}{6}$ tallérok, továbbá néhány tizenkettes és hatos mariengroschen. Ezenkívül két dukátveret egészíti ki a sorozatot. E rész-tallérok az 1667-i zinnai pénzláb alapján vert pénzek (a $\frac{2}{3}$ tallér a zinnai számítási tallér kétharmad része volt), és a $\frac{1}{3}$ tallér neve halbgulden, az $\frac{1}{6}$ tallér neve pedig viertelgulden volt. A német birodalom legnagyobb részén ezek lettek a forgalmi pénzek, s azt lehet mondani, hogy a német pénzverési egység első megnyilvánulásának tekinthetők.

A német pénzek sorában csupán egyetlen tallér fordul elő, a szász Albertini-főágból származó Johann Georg tallérja 1620-ból, de az is idegen — orosz ellenjeggyel. Egyébként ez a példány a lelet legérdekesebb darabja. Az ellenjegy értelmét az egykorú orosz pénzügyi viszonyok magyarázzák. A XVII. században ugyanis igen nagyszámú idegen, főként német tallér forgott Oroszország területén (belföldi veretű tallérszerű pénz akkor még nem volt). A század második felében, minthogy a kormány a saját pénzveréshez az ezüstanyagot ezekből az idegen tallérokból akarta nyerni, továbbá mert a külföldi fizetéseket is ezekben kellett teljesíteni, e tallérok (orosz néven jefimok) való kereskedés állami monopóliummá lett és forgalmuk az ország területén tiltva volt. Előbb 1653-54-ben átveretéssel, majd 1655-ben ellenjegy beütésével két ízben is történt kísérlet arra, hogy ezek az idegen tallérok orosz forgalmi pénzekké váljanak. A felülbélyegzett (átvert) tallérok neve lett „rubeljefimok” és a bélyeg koronás lovaskép az előlapon, kétfejű sas kartusban cirill betűs évszámmal, valamint rubel felirattal a hátlapon. A reform azonban nem vált be és a rubeljefimokokat bevonták. Ellenjeggyül a rendes kopek bélyegét használták fel, alatta téglalakú keretben 1655-ös évszámmal. Ezek neve „jelzett jefimok” lett, és ezekből az ellenjegyes idegen tallérokból viszonylag elég sok fennmaradt. Még magyar tallérok is maradtak fenn ilyen ellenjeggyel. Ez utóbbi ellenjegyes tallérok kategóriájába tartozik leletünk darabja is. Tudomásunk szerint ez az első orosz ellenjegyes nyugati tallér, amely magyarországi éremleletből valaha is előkerült.

Budára kerülésének magyarázatára csupán egyetlen elképzelést lehet felvetni. Talán valamelyik török katona révén került ide, aki a Krimben vagy más területen küzdött oroszok ellen és ez alkalommal juthatott ilyen jelzett jefimokhoz, amelyet azután magával hozott Magyarországra. Miután ezek az ellenjegyes tallérok csak belföldön forogtak, hiszen éppen ez volt az ellenjeggyel ellátás célja és értelme, kereskedelmi úton nem juthattak hozzánk. Tehát csak a feltételezett módon képzelhetjük el, hogy a várbeli érelelet anyagába került.

A lelet további tartalmában két velencei dukát, majd francia douzièmek, továbbá nagyszámú ragusai grossetto és végül néhány török pénz található. A velencei dukát világpénz volt és nemzetközi hírneve következtében egész Európa és a Levante pénzforgalmában szerepet játszott. Elvileg tehát bármelyik úton ide kerülhetett. A francia douzième (népszerű néven luigino) az écu (a tallér francia neve) $\frac{1}{12}$ része volt. Eredetileg francia királyi veretű pénz, de ennek mintájára kibocsátottak más pénzverető hatóságok is (különösen Dombes) hasonló vereteket, és ezenkívül több kisebb olasz pénzverdéből kerültek ki ezek mintájára készült utánveretek. E luiginók igen népszerű pénzek voltak a levantei kereskedelemben, ahol törökül timmin néven voltak ismertek. Nyilvánvaló, hogy a levantei pénzforgalomból kerültek Budára a törökök közvetítésével. Hasonló módon juthatott ide a nagyszámú ragusai grossetto is. A XVII. századi ragusai grossettóknak hasonlóképpen feltűnő nagy számával lehet találkozni a várásatások folyamán előkerült szórvány leletanyagban is, és nyilvánvaló, hogy a török kereskedők balkáni vagy levantei kapcsolatai folytán áramolhatott ez a pénzfaj Budára. Ezekután valószínű, hogy az említett két velencei dukát is inkább a Levanteről és nem Nyugat felől származott Budára.

Feltűnő szerénynek mondható a leletben előfordult török pénzek száma, noha a lelet anyagának összegyűlése a hódoltsági időből származik. Összesen 2 arany és 15 ezüst török pénz szerepel a leletben. E csekély szám mutatja — amit korábbi budavári szórványleletek is tanúsítanak —, hogy Budán a hódoltság idején is elsősorban a magyar és osztrák pénzek, majd német birodalmi veretek forogtak, a többi előforduló pénzfaj csak kisebb részét teszi ki mindig a leletanyagnak, tehát nyilván a pénzforgalomnak is.

A lelet összetétele mindenesetre jellemző módon szemlélteti a török uralom alatti budai vár pénzforgalmának és ebből következtethetőleg kereskedelmi életének kettősségét. Egyfelől túlnyomó benne a magyar, osztrák, német és lengyel pénzek száma, ami egyezik a török uralomtól mentes magyar területek egykorú leletanyagának összetételével és egyben a Nyugat felől beáramlott pénzfajokat szemlélteti, másfelől helyet foglal benne a velencei, ragusai és francia veretek szerényebb sorozata mint a levantei pénzforgalom budai lecsapódása. Lényegileg ez utóbbi csoporthoz csatlakozik a török pénzek sorozata, valamint az orosz ellenjegyes százsz tallér is. Ez utóbbiak természetesen nem a levantei pénzforgalom emlékei ugyan, de jelenlétük éppúgy a török fennhatóságot érzékelteti, mint a Levanteről idekerült pénzfajok. A török kereskedelem révén forgalmuk amúgy is összefonódik a Levanten divatban volt pénzek áramlásával, és a két csoport élesen nem választható el egymástól.

Önkéntelenül is felvetődik ezután a kérdés, hogy milyen eredetű lehet ez az érelelet? Minden bizonyíték hiányában erre a kérdésre csak feltevással lehet válaszolni. Tekintetbe véve a lelet vázolt színes összetételét, ami arra vall, hogy a lelet egyrészt feloleli a hódolt és nem hódolt területeken forgó legváltozatosabb származású pénzeket, másrészt pedig vegyesen minden forgó pénzfajt (dukát és tallérszerű értékpénzek, valamint vegyes apró váltópénzek), nem lehet másra gondolni, mint valamelyik egykori budai kereskedő elrejtett vagyonára. Pénzzel foglalkozó üzérkedő embernél képzelhető el elsősorban a forgalomban levő különböző pénzfajok ilyen tarka vegyülete és összegyűlése. Ha ez a feltevés helyesnek bizonyulna, leletünk még fokozottabb mértékben mutatná és igazolná a XVII. századi török uralom alatti budai vár kereskedelmi életének kettős irányát, legalábbis a pénzforgalom kétségtelen tanúsága alapján.

Miután azonban a lelet nem lakott területen, hanem a palota keleti védőudvarában került elő, lehetséges, hogy mégis inkább valamelyik harcoló katona által összeharácsolt és hirtelen elrejtett kincsről van szó.

DIE MÜNZFUNDE DER AUSGRABUNGEN AUF DEM GEBIET
DER BURG VON BUDA II

Während der Freilegung des Budaer Burgpalastes wurde aus einer mit Schutt gemischten Erdschicht vor dem Schiesspulverturm ein Fund von 284 Münzen aus dem 17. Jahrhundert (6 Gold- und 278 Silbermünzen) geborgen, in dem ein Grossetto von Ragusa aus dem Jahr 1685 das zeitlich späteste Gepräge repräsentiert. Das interessanteste Stück des Fundbestandes ist ein Taler des aus der sächsischen Albertinischen Hauptlinie stammenden Johann Georg aus dem Jahre 1620 mit russischem Gegenstempel. Unseres Wissens ist es der erste westliche Taler mit russischem Gegenstempel, der in einem ungarischen Münzfund zum Vorschein gekommen ist. Wahrscheinlich wurde die Münze von einem türkischen Soldaten nach Buda gebracht, der in der Krim oder in einem anderen Gebiet gegen die Russen gekämpft hatte

und gelegentlich in den Besitz solcher gezeichneten Jefimok gelangt war, die er später, mit sich nach Ungarn brachte. Die Zusammensetzung des Fundes gibt ein charakteristisches Bild über den Geldumlauf in der Burg von Buda während der türkischen Herrschaft. Einerseits enthält er in überwiegender Mehrheit ungarische, österreichische, deutsche und polnische Münzen, was die aus dem Westen einströmenden Münzsorten veranschaulicht; andererseits findet sich in ihm als Widerschein des levantischen Geldverkehrs in Buda eine bescheidenere Anzahl von venezianischen, ragusaischen und französischen Münzen vor. Dem Charakter nach schliesst sich dieser letzteren Gruppe die Reihe der türkischen Münzen und auch der sächsische mit russischem Gegenstempel versehene Taler an.